
Александар В. Поповић

ИМПЕРАТОР ГАЛЕРИЈЕ И *FELIX ROMULIANA* У СВЕТЛУ ПИСАНИХ ИЗВОРА

На избор теме реферата за овогодишњи научни скуп „Ниш и Византија“ навела нас је једна још непубликована књига, предвиђена да изађе из штампарије као једно од посебних издања Археолошког института у Београду. Реч је о монографији под једноставним насловом *Felix Romuliana – Гамзиград*, која је плод рада чак десеторо аутора, са Др Иваном Поповић, научним саветником Археолошког института, на челу, као уредником ове публикације.¹ Мени је, као једином класичном филологу међу окупљеним стручњацима из различитих области археологије и историје архитектуре, запало да сакупим и преведем све постојеће писане грчке и латинске изворе који би могли бити од користи за боље познавање Гамзиграда. Посао наизглед лак и једноставан, који нико до сада није обавио. Рад који ћу изнети пред Вас представља покушај да ове изворе анализирам и да из њих извучем закључке који ће нас приближити истини.

Гамзиград је археолошки локалитет крај истоименог села у близини Зајечара, у долини Црне Реке. Међу његовим археолошким слојевима који се протежу од праисторије до средњег века нас интересује онај антички, прецизније речено, слој с краја III и почетка IV века н.е. Њега чине две целине. Једну представља пространа утврђена палата, а другу сакрално-фунерарни комплекс на оближњем брду Магура.²

Рушевине Гамзиграда се помињу још у XIX веку. Њихова систематска истраживања започета су један век касније, то јест 1953. године. Права природа истраживаног објекта није била са сигурношћу дефинисана. Претпостављало се, у почетку, да је у питању војни логор или палата у којој се налазило седиште управника околних рудника. Такво стање је трајало до 1970. године, када је на чело археолошких истраживања Гамзиграда дошао

¹ Аутори књиге су И. Поповић, М. Живић, М. Лазић, М. Сладић, С. Петковић, [Д. Срејовић], М. Чанак-Медић, Б. Стојковић-Павелка, Ђ. Јанковић и А.В. Поповић.

² О различитим аспектима Гамзиграда постоји обиље литературе. Осим споменуте монографије Археолошког института, која је још увек у штампи, препоручујемо читаоцу следеће радове: Sreјović, Vasić 1994, Срејовић 1983 и Sreјović 1995. Последња два наведена Срејовићева текста ће бити прештампана у споменутој монографији.

академик Драгослав Срејовић. Он је 1983. године изнео пред јавност идеју да је Гамзиград античка Ромулијана (*Romuliana*), родно место императора Галерија, где је овај саградио палату у част своје мајке Ромуле, и где је, по узору на Диоклецијана, намеравао да се повуче после проведених двадесет година на престолу. Већ следеће, 1984. године, хипотеза професора Срејовића је добила крунску потврду. Наиме, у југозападном делу палате откривен је фрагмент архиволте са натписом *Felix Romuliana*, који је потврдио да се заиста ради о светој Ромулиној кући или вили. Други важан доказ за Срејовићеву теорију изашао је на светло дана 1993. године. Тада је откривен монументални Галеријев портрет, начињен од порфира, камена резервисаног искључиво за статуе императора.

Године 1990. започета су ископавања и на Магури. Током четири сезоне истраживања откривена су два маузолеја, два тумула и тетрапилон. Срејовић је изнео закључак да је у питању једна врста светог брежуљка на коме је прво обављена сахрана и апотеоза Галеријеве мајке, а касније и самог Галерија. По њему, цео комплекс Гамзиграда је одраз Галеријевог политичког програма. Диоклецијан је Галерија, као цезара кога је усинио, 293. године прогласио за Херкула. Сам Галерије је себе видео као новог Ромула, сина бога Марса, а јако је неговао и култ Диониса. Идеологија тетрархије читава се на ликовном и архитектонском украсу гамзиградске палате.

Срејовић претпоставља да је Галерије започео изградњу Ромулијане после 297. године, када је завршио ратовање на Дунавском лимесу. Највероватније да је изградња започела 298/99. године, када је Галерије прославио своје *quinquennalia* – петогодишњицу проглашења за цезара, као и тријумф над Персијанцима. По Срејовићевом мишљењу, Галеријева мајка Ромула је умрла 303. године. Тада је, како се може закључити из археолошких налаза, Галерије одлучио да промени првобитни план изградње Гамзиграда и да га учини много монументалнијим. Из те године потиче, како сматра Срејовић, и први маузолеј на Магури, односно Ромулин маузолеј, као и консекративни споменик крај њега, који обележава место где је извршена церемонија Ромулине апотеозе. Године 311. у маузолеју 2 на Магури сахрањен је Галерије, а непосредно уз ову грађевину обављен је и чин његове апотеозе. На ове догађаје алудирају многобројни уметнички украси откривени у палати.

Пре него што се окренемо анализи писаних извора, подсетимо се, у најкраћим цртама, Галеријевог животног пута:

Caius Galerius Valerius Maximianus је рођен око 250. године у близини Сердикe, данашње Софије. Био је ниског рода, из земљорадничке породице, због чега су му малициозни савременици дали надимак *Armentarius* – Говедар. Као младић је ступио у војску. Каријеру је започео под царевима Аурелијаном (270-275) и Пробом (276-282), да би под Диоклецијаном постао високи официр. Врхунац његове војничке каријере наступио је у пролеће 293. године, када га је Диоклецијан у Никомедији поставио за цезара. Очигледно из политичких разлога, под Диоклецијановим притиском, развео се од своје жене, са којом је имао ћерку, да би се оженио Диоклецијановом ћерком Валеријом. Император је

свом новопеченом зету убрзо доделио веома одговорно задужење: Галерије је постао заповедник трупа које су штитиле Дунавски лимес. Верује се да је штаб из кога је водио војне операције на Дунаву сместио у Сирмијум, свакако због његовог повољног географског положаја. Пошто је отклонио опасност од варварских племена на Дунаву, своје војевање Галерије је, по Диоклецијановој наредби, наставио у Сирији. Ту је прешао 296. године, како би бранио источне границе Царства од његових вечитих непријатеља – Персијанаца. Пошто је на почетку своје нове службе поражен у неколико мањих битака, спровео је поновну регрутацију у својој отаџбини, Илирику. Са свеже попуњеним трупама 298. године нанео је тежак пораз персијском краљу Нарзесу. Ово је била прекретница у његовој војничкој и политичкој каријери, која му је донела велики углед и славу. Резултати Галеријевог ратовања против Персијанаца били су следећи: Римљани су склопили веома повољан мировни споразум са Персијом, а сам Галерије је свом имену додао победнички надимак *Persicus* и прославио тријумф у Антиохији. Дао је да се ова победа овековечи на славолуку у Солуну, где је имао своју резиденцију. У зиму 303. године започео је, свакако у договору са Диоклецијаном, велики прогон хришћана. Исте године у Риму је поново прослављен његов тријумф над Персијанцима, овога пута у склопу прославе двадесетогодишњице (*vicennalia*) и десетогодишњице (*decennalia*) свих тетрарха, тако да је његова победа стављена у исту раван са победама његових савладара. Зато је за Галерија до краја живота тријумф који је прославио у Антиохији остао значајнији и утицао је на његову владарску идеологију и пропаганду. Године 305, 1. маја, проглашен је за августа, после чега је наступио дуг период сукоба са осталим тетрарсима. Године 310. Галерије се смртно разболео. Године 311, 30. априла, у Никомедији је објавио едикт о толеранцији према хришћанима. Умро је неколико дана касније, вероватно у Сердици, и сахрањен је, како каже Псеудо-Аурелије Виктор,³ у свом родном месту Ромулијануму, иако је за њега већ био припремљен маузолеј у Тесалоники.⁴

Међу свим античким и средњовековним изворима највише података о Галерију можемо наћи код његовог савременика, црквеног историчара Еусебија из Цезареје. У својој *Црквеној историји* овај писац тежиште излагања о Галерију ставља, природно, на његов однос према хришћанима. Нажалост, код њега ни у овом, а ни у другим списима, нема никаквог спомена Ромулијане, па ни непосредних или посредних сведочанстава која би потврдила или оповргла Цареву повезаност са овим локалитетом.

Свакако најважнији извор за нашу тему је дело *О смрти прогонитеља (De mortibus persecutorum)* римског хришћанског ретора Лактанција, Галеријевог савременика (с. 250 - с. 325). Пореклом из Северне Африке, ученик беседника Арнобија, он је постао један од најзначајнијих говорника свог времена, тако да га је сам Диоклецијан позвао да предаје реторику у његовој престоници Никомедији. Савременици су га називали

³ Pseudo-Aurelius Victor, *Epitome de Caesaribus*, 40, 16.

⁴ Ова кратка биографија императора Галерија заснована је на: Ensslin 1930; Seston 1946; Stein 1968, 65-93; *PLRE I*, 574-575; Dušanić 1995.

„хришћански Цицерон“. Као историјски извор Лактанције није поуздан, будући да са много мржње говори о римским царевима који су прогонили хришћане.

За Галерија Лактанције изјављује да је у њему *постојало природно дивљаштво звери, сировост туђа римској крви*.⁵ Могу ли се боље илустровати Лактанцијева осећања према Галерију? Он нас, такође, извештава да је Галеријева мајка била пореклом са оне стране Дунава, те да је пред нападом Карпа⁶ побегла у Нову Дакију.⁷ Својим физичким изгледом, огромног стаса, каже Лактанције, Галерије је људима уливао страх.⁸

Галеријево понашање после победе над Персијанцима Лактанције овако описује:

Exinde insolentissime agere coepit, ut ex Marte se procreatum et videri et dici vellet tamquam alterum Romulum maluitque Romulam matrem stupro infamare, ut ipse diis oriundus videretur.

*Од тада је почео да се понаша веома бахато, тако да је хтео да изгледа и да се прича како је Марсов потомак, као да је други Ромул, и више је волео да његова мајка Ромула буде осрамоћена због прељубе, само да би изгледало како он сам потиче од богова.*⁹

Ово место на леп начин илуструје Галеријеву владарску идеологију. У том контексту треба посматрати ритуале деификовања Галерија и његове мајке Ромуле, па и изградњу палате у Гамзиграду. Као и сви цареви који су имали за циљ да реформишу Царство, и Галерије је желео да себе прикаже као новог Ромула, Марсовог сина, обновитеља Империје. Инсистирање на божанском пореклу кључни је елеменат тетрархијске идеологије, онако како ју је осмислио Диоклецијан, угледајући се на источњачке деспотије.

Код Лактанција о Ромули можемо прочитати следеће:

Erat mater eius deorum montium cultrix, mulier admodum superstitiosa. Quae cum esset ..., dapibus sacrificabat paene cotidie ac vicinis suis epulas exhibebat. Christiani abstinebant, et illa cum gentibus epulante ieiuniis hi et orationibus insistebant. Hinc concepit odium adversus eos ac filium suum non minus superstitiosum querelis muliebribus ad tollendos homines incitavit.

*Његова мајка је поштовала планинска божанства и била је жена веома сујеверна. Када је била ... скоро свакодневно је приређивала жртвене гозбе на којима је угошћавала своје суседе. Хришћани су се уздржавали од њих, и док је она славила са паганима, они су истрајавали у постовима и молитвама. Отуда се зачала њена мржња према њима, и свог сина, не мање сујеверног, је подстакла, као што то свадљиве жене чине, да уништи ове људе.*¹⁰

⁵ Lactantius, De mortibus persecutorum, IX, 2.

⁶ Ibid., IX, 3. Карпи су били племе готско-дачког порекла.

⁷ Нова Дакија (Dacia Nova) или Приобална Дакија (Dacia Ripensis) основана је на десној обали Дунава после Аурелијановог повлачења из Дакије 272. године.

⁸ Lact., De mortibus persecutorum, IX, 4.

⁹ Ibid., IX, 9.

¹⁰ Ibid., XI, 1-2.

У планинским божанствима која је Ромула поштовала Д. Срејовић види пре свега Кибелу, Мајку Богова, чији је храм откривен у оквиру палате у Гамзиграду. Затим, он у њих убраја Либеру и Либеру. Либер је римски пандан грчком Дионису, божанству које заузима средишње место у иконографији уметничких украса гамзиградске палате.

Срејовић сматра да се овај одломак односи управо на 302-303. годину, када је Галерије започео свој прогон хришћана. По њему, он је доказ да је Ромула у то време још увек била у животу. То није тачно, јер се, овако срочен, овај одломак може односити на било које време пре прогона. Назив *vicani* – „становници истог села (*vicus*)“ за Ромулине суседе, по Срејовићу, представља сведочанство да је она 303. године живела у селу, то јест у Гамзиграду. Понављамо да се овај Лактанцијев податак не мора односити баш на 303. годину.

За разумевање Гамзиграда важно је и следеће место из Лактанцијевог списка:

... tunc vero ipse principatum teneret ac pro arbitrio suo debacchatus in orbem terrae vicennalia celebraret, ac substituto Caesare filio suo, qui tunc erat novennis, et ipse deponeret, ita cum imperii summam tenerent Licinius ac Severus et secundum Caesarum nomen Maximinus et Candidianus, inexpugnabili muro circumsaeptus securam et tranquillam degeret senectutem.

... тада би сам држао врховну власт и прославио би двадесетогодишњицу (вицентије), по својој вољи беснећи против света, а пошто би га заменио на месту цезара његов рођени син, који је тада имао девет година, он лично би се повукао; тако, пошто би врховну власт држали Лициније и Север, а Максимин и Кандидијан носили титулу цезара, другу по рангу, проводио би сигурну и мирну старост опасан неосвојивим бедемом.¹¹

Срејовић користи ово место као крунски доказ да је Галерије имао намеру да се повуче после двадесет година на власти и да проведе мирну старост у утврђеној палати, коју би подигао у Гамзиграду. Нама се чини, с обзиром на контекст и на Лактанцијев реторски стил, да *неосвојиви бедем* треба схватити као метафору, те да се под њим подразумевају сами август и цезари који ће га наследити, а не конкретне зидине будуће утврђене палате.

Други историчар из IV века на кога ћемо овде обратити пажњу је Секст Аурелије Виктор. По угледу на старијег римског историчара Светонија он је написао кратку историју римских царева од Августа до Констанција II, односно, до 360. године. У овом спису, под насловом *О царевима (De caesaribus)*, можемо прочитати да је Галерије рођен у Илирику, дакле, у области у којој се налазила и Ромулијана.¹² Аурелије Виктор доноси и податке који се тичу хронологије Галеријеве власти, али они су, очигледно, погрешни и одступају од данас утврђене хронологије.¹³

¹¹ *Ibid.*, XX, 4-5

¹² Aurelius Victor, *De Caesaribus*, 39, 26.

¹³ *Ibid.*, 40, 11.

Овом аутору је рукописна традиција приписивала још једно историографско дело сличног, готово истоветног, садржаја. То је *Преглед историје цара* (*Epitome de caesaribus*). Када је реч о Галерију, интересантан је следећи одломак из овог списка:

Galerius autem fuit (licet inculta agrestique iustitia) satis laudabilis, pulcher corpore, eximius et felix bellator, ortus parentibus agrariis, pastor armentorum, unde ei cognomen Armentarius fuit. Ortus Dacia Ripensi ibique sepultus est; quem locum Romulianum ex vocabulo Romulae matris appellarat. Is insolenter affirmare ausus est matrem more Olympiadis, Alexandri Magni creatricis, compressam dracone semet concepisse.

Галерије је, пак, био (може се рећи примитивне и дивље нарави) прилично вредан хвале, лепо грађен, изврстан и успешан ратник, рођен од родитеља сељака, чувар говеда, по чему је добио надимак Говедар. Рођен је у Приобалној Дакији, где је и сахрањен; то место је назвао Ромулијанум, по имену своје мајке Ромуле. Он се дрско усудио да тврди како га је мајка, као Олимпијада, створитељка Александра Великог, зачала пошто ју је силовао змај.¹⁴

Концизно и језгровито је описана Галеријева личност. Изричито је наведен Ромулијанум као његово родно место. Податак да је рођен у сељачкој породици поткрепљује претпоставку да се на месту гамзиградске палате некада налазила сеоска кућа у којој је рођен. Занимљиво је то да је Галерије тврдио како га је мајка Ромула зачала пошто ју је силовао змај, као Олимпијаду, мајку Александра Великог. Аутор има на уму познату легенду о томе да је Александра мајка зачала у вези са аждајом, односно преображеним египатским богом Амоном, панданом грчког Зевса. Поређење са Александром Великим није случајно. Наиме, култ Александра је био важан елемент политичке идеологије свих римских цара који су ратовали на Истоку. Добро је познато колики је значај Галерије придавао управо свом победничком походу против Персијанаца.

Академик Срејовић се позива на ово место из Псеудо-Аурелија Виктора када тврди да је Диоклецијан прогласио Галерија *другим Ромулом и Александром*.¹⁵ Као што читалац може видети, Диоклецијан и Ромул се у овом одломку не спомињу.

Један од најзначајнијих археолошких налаза из Гамзиградске палате су делови монументалне порфирне статуе императора Галерија. Да је заиста у питању Галерије, на индиректан начин потврђује следећи одломак из *Историје (Res Gestae)* славног историчара Амијана Марцелина (с. 330 – с. 395). Као официр у походу цара Јулијана на Персију, 363. године, он се после Јулијанове погибије и пропасти ове експедиције повлачио заједно са остацима римске војске под заповедништом новоизабраног цара Јовијана. Амијан овако описује долазак поражених трупа у Антиохију:

His hoc modo peractis, discursisque itineribus, Antiochiam venimus, ubi per continuos dies, velut offenso numine multa visebantur et dira, quorum even-

¹⁴ Pseudo-Aurelius Victor, *Epitome de Caesaribus*, 40, 15-17. О овом одломку у контексту Галеријевој политичкој идеологији и пропаганде види Dušanić 1995.

¹⁵ Срејовић 1983, 63.

tus fore luctificos, gnari rerum prodigialium praecinebant. Nam et Maximiani statua Caesaris, quae locata est in vestibulo regiae, amisit repente sphaeram aeream formatam in speciem poli, quam gestabat, et cum horrendo stridore sonuerunt, in consistorio trabes, et visa sunt interdiu sidera cometarum, super quorum natura ratiocinantes physici variant.

Пошто је ово урађено на тај начин, преваливши пут, дођосмо у Антиохију, где су се из дана у дан, као да је божанство било увређено, могле видети многобројне страшне ствари, за које су познаваоци предвиђали да ће имати жалостан завршетак. Наиме, и статуа цезара Максимијана, која је била смештена у предворју царске палате, изненада је испустила бронзану куглу начињену у облику небеског свода, коју је држала, а у већници су греде шкрипале уз застрашујућу буку, док су се у сред дана виделе комете, у тумачењу чије природе се познаваоци природе разилазе.¹⁶

Очигледно да је статуа из Гамзиграда, од које су сачувани глава и рука која држи куглу, симбол земаљског шара, представљала реплику статуе од бронзе, коју је Галерије поставио у палати у Антиохији, највероватније приликом тријумфа прославленог 298. године.¹⁷

Римски историчар из IV века, Еутропије, на захтев императора Валенса написао је дело под насловом *Кратак преглед историје од оснивања Рима (Breviarium ab urbe condita)* у десет књига, од оснивања Рима до смрти цара Јовијана, 364. године. Податак релевантан за нашу тему који код њега можемо прочитати односи се на Галеријево место рођења:

... Maximianus Galerius in Dacia haud longe a Serdica natus.

... Максимијан Галерије је рођен у Дакији, недалеко од Сердице.¹⁸

Ово се понавља нешто ниже, мање експлицитно исказано:

Per hoc tempus a Galerio Licinius imperator est factus, Dacia oriundus, notus ei antiqua consuetudine ...

У ово време Галерије је учинио Лицинија императором. Овај је био пореклом из Дакије и Галерије га је одавно познавао ...¹⁹

У тексту под називом *Consularia Constantinopolitana*, списку римских конзула до 468. године, под датумом 311. година можемо прочитати да је то време Галеријеве смрти:

s. a. 311

311. Maximiano VIII consule.

1. His cons., quod est Rufino et Volusiano, diem functus Maximianus iun.

311. година

¹⁶ Ammianus Marcellinus, Res Gestae, XXIV, 10, 1-2.

¹⁷ У науци постоји сумња да је Галерије као цезар имао права на то да му буде подигнута статуа са таквом симболиком, резервисаном искључиво за његове старије савладаре, августе, те да је она постављена доцније, односно, тек после 305. године, када је и он сам постао август. О овом питању види Seston 1946, 182, n. 4.

¹⁸ Eutropius, Breviarium, IX, 22.

¹⁹ *Ibid.*, X, 4.

311. За време Максимијановог осмог конзулата.²⁰

1. За време ових конзула, то јест Руфина и Волусијана, умро је Максимијан млађи.²¹

Уз *Историју* Амијана Марцелина обично се објављује и један кратак текст историјске садржине, назван *Валезијеви изводи* (*Excerpta Valesiana*). Он је добио име по свом првом издавачу, Хенрику Валезију (Henricus Valesius – Henri de Valois), који га је објавио у Паризу 1636. године. Први део овог списка, настао око 390. године, представља неку врсту увода у Марцелинову *Историју* и обухвата период од 305. до 337. године. Ту о Галеријевој смрти можемо прочитати следеће:

Tunc Galerius in Illyrico Licinium Caesarem fecit. Deinde illo in Pannonia relicto, ipse ad Serdicam regressus, morbo ingenti occupatus sic distabit, ut aperto et putrescenti viscere moreretur, in supplicium persecutionis iniquissimae ad auctorem scelerati praecepti iustissima poena redeunte. Imperavit annos XVIII.

Тада је Галерије у Илирику поставио Лицинија за цезара.²² Затим, пошто је онога²³ оставио у Панонији, сам се вратио у Сердику, где га је обузела страшна болест. Тако се изобличио да је умирао са иструлелом и отвореном утробом, пошто је праведна казна стигла да мучи творца злочиначке заповести да се изврши најнеправеднији прогон. Владао је 18 година.²⁴

Када је речо Галерију у светлу писаних извора, свакако треба споменути један натпис из Тимгада (Thamugadi) у Нумидији. Он спомињањем Марса као Галеријевог заштитника поткрепљује Лактанцијеву тврдњу да је Галерије себе прогласио Марсовим сином, па посредно говори и у прилог Галеријевој дивинизације:

Genio virtutum, | Marti Aug. con|servatori [Galer.] | Va[leri Maximi]ani | nobilissimi | et fortissimi Caes. | Valerius Florus | v. p. p. Num., nu|mini maiesta|tisque eorum | dicatissimus posuit, | curante Iulio | Lambesio cur. | rei publicae.

Генију врлина, Марсу Августу, заштитнику Галерија Валерија Максимијана,²⁵ најплеменитијег и најхрабријег цезара, поставио је

²⁰ Тј. Галеријевог.

²¹ Consularia Constantinopolitana, s.a. 311. На први поглед, збуњује појава тројице конзула у овој години. Чини нам се да објашњење лежи у томе да је Руфин, или Волусијан, изабран после Галеријевој смрти.

²² Данас се сматра да га је поставио за августа.

²³ Није сасвим јасно на кога се овде мисли, али, ако упоредимо овај текст са горе наведеним одломком из *Цезара* Аурелија Виктора (40, 8-11), изгледа да је у питању Лициније.

²⁴ Excerpta Valesiana, 3, 8.

²⁵ Натпис је делимично реконструисан, пошто је Галеријево име, овде дато у заградама, било избрисано. Очигледно да је Галерије, због свог става према

Валерије Флор,²⁶ најплеменитији муж,²⁷ управник провинције Нумидије, најоданији њиховом божанству и величанству, захваљујући бризи Јулија Ламбезија, државног куратора.²⁸

Дакле, ако резимирамо све горе наведено, можемо закључити да нам писани извори о вези императора Галерија и Феликс Ромулијане говоре следеће. Од Лактанција сазнајемо да је Галеријева мајка била пореклом с оне стране Дунава и да је пред нападом Карпа пребегла у Нову Дакију. То нас доводи до Гамзиграда као могућег места Галеријевог рођења. Секст Аурелије Виктор такође наводи Илирик као област у којој је Галерије рођен. Еутропије пише да је рођен у Дакији, недалеко од Сердике. Псеудо-Аурелије Виктор је још прецизнији, па каже да је рођен и сахрањен у Ромулијануму, данашњем Гамзиграду. У *Валезијевим изводима* читамо да је умро у Сердици, одакле је његово тело могло брзо и лако пренето у Ромулијанум. Лактанције пише и да је Галерије себе прогласио новим Ромулом, Марсовим сином. И натпис из Тимгада у Нумидији говори о Марсу као Галеријевом заштитнику. Од Псеудо-Аурелија Виктора дознајемо да је тврдио да га је мајка, као Александра Великог, зачала пошто ју је силовала аждаја. Нигде у овом одломку не стоји да га је Диоклецијан прогласио другим Ромулом и Александром Великим, како то тврди академик Драгослав Срејовић. Затим, Лактанције пише да је Галеријева мајка Ромула поштовала планинска божанства, што је свој одраз нашло у светилиштима и иконографији уметничких украса откривених у Гамзиграду, те да је ту мржњу усадила и свом сину. Међутим, то се не може везати за одређени тренутак, како би то желео Д. Срејовић када користи Лактанцијев исказ као доказ да је Ромула била жива 302-303. године, у време Галеријевог великог прогона хришћана. Од Лактанција сазнајемо и да је Ромула живела у сеоском насељу, вероватно данашњем Гамзиграду, али се ни то не може везати баш за 303. годину, како то чини Срејовић. Лактанције нас извештава да је Галерије намеравао да се повуче после двадесет година на власти. Међутим, он нигде не изјављује експлицитно да је Галерије намеравао да подигне утврђену палату. Реченица која говори о томе може се двојачко схватити. На жалост, Д. Срејовић у њој види само оно значење које би говорило у прилог његовој теорији, а другу могућност потпуно игнорише. Од Амијана Марцелина сазнајемо да је Галеријева статуа, слична оној откривеној у Гамзиграду, само од бронзе, постојала и у палати у Антиохији.

хришћанима, у потоње време претрпео *damnatio memoriae*.

²⁶ О Валерију Флору види *PLRE I*, 368, s.v. Valerius Florus 3.

²⁷ *Vir perfectissimus* – титула коју су могли носити само припадници витешког сталеза.

²⁸ *Inscriptiones Latinae* (ed. Dessau), 633. *Curator rei publicae* – титула у римској државној администрацији.

Иако верујемо да су претпоставке академика Драгослава Срејовића тачне и добро поткрепљене и потврђене археолошким налазима, напосто се не можемо сложити са његовом интерпретацијом неких сведочанстава из писаних извора. Његов приступ изворима је добар пример како се у писаном тексту може открити информација које нема и како се онде где је текст двосмислен он може протумачити тако да говори у прилог ономе што тврдимо. Није нам била намера да побијамо Срејовићеве закључке о Ромулијани, односно данашњем локалитету Гамзиград, али сматрамо да они стоје на довољно чврстим основама, те да није потребно до доказа за њих долазити нетачном или, у најмању руку, дискутабилном интерпретацијом писаних извора.

Литература / Bibliography

- Dušanić 1995 S. Dušanić, *Imitator Alexandri and Redditor Libertatis: Two Controversial Themes of Galerius' Propaganda, The Age of Tetrarchs*, A Symposium Held from the 4th to the 9th October 1993, The Serbian Academy of Sciences and Arts: Scientific Meetings, Volume LXXV; The Section for Historical Sciences, Volume 24, Belgrade 1995, 78-98.
- Ensslin 1930 Ensslin, Galerius Maximianus (2), *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, vierzehnter Band, Stuttgart 1930, 2516-2528.
- PLRE I A.H.M. Jones – J.R. Martindale – J. Morris, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, Volume I: A.D. 260-395, Cambridge – London – New York – Melbourne, 1975.
- Seston 1946 W. Seston, *Dioclétien et la Tétrarchie*, I: *Guerres et réformes (284-300)*, Paris 1946.
- Срејовић 1983 Д. Срејовић, Царски дворца, Гамзиград. Касноантички царски дворца (Gatzigrad. An Imperial Palace of the Late Classical Times), Галерија САНУ 45, Београд 1983, 24-66.
- Sreјović 1995 D. Sreјović, Diva Romula, Divus Galerius, *The Age of Tetrarchs. A Symposium Held from the 4th to the 9th October 1993* (ed. D. Sreјović), Belgrade 1995, 297-310 (= Sreјović, Vasić 1994, 141-156) (Текст на српском: Diva Romula, Divus Galerius. Последње апотеозе у римском свету, *Сунчани сат* 5, Сремска Митровица 1995, 17-30).
- Sreјović, Vasić 1994 D. Sreјović, Č. Vasić, *Imperial Mausolea and Consecration Memorials in Felix Romuliana (Gatzigrad, East Serbia)*, Belgrade 1994, 141-156.
- Stein 1968 E. Stein, *Histoire du Bas-Empire*, I-II, Amsterdam 1968.

Извори / Sources

Ammianus Marcellinus, Res Gestae
Excerpta Valesiana	<i>Ammianus Marcellinus in Three Volumes</i> , with an English translation by J.C. Rolfe, vol. I-III, London - Cambridge Mass., 1963-1964.
Aurelius Victor, De Caesaribus
Pseudo-Aurelius Victor, Epitome de Caesaribus	<i>Sexti Aurelii Victoris Liber de Caesaribus</i> , praecedunt <i>Originis Romanae</i> et <i>Liber de viris illustribus urbis Romae</i> , subsequitur <i>Epitome de Caesaribus</i> , recensuit F. Pichlmayr, Lipsiae, 1911.
Consularia Constantinopolitana	<i>Chronica minora saec. IV. V. VI. VII.</i> , edidit Th. Mommsen, volumen I, Berolini, 1892.
Eutropius, Breviarium	<i>Eutropii Breviarium Historiae Romanae</i> , edidit H.R. Dietsch, Lipsiae, 1883.
Inscriptiones Latinae (ed. Dessau)	<i>Inscriptiones Latinae selectae</i> , ed. H. Dessau, vol. I, Berolini, 1892.
Lactantius, De mortibus persecutorum	Lactantius, <i>De mortibus persecutorum</i> , edited and translated by J.L. Creed, Oxford, 1984.

Aleksandar V. Popović

EMPEROR GALERIUS AND *FELIX ROMULIANA* IN LIGHT OF WRITTEN SOURCES

Gamzigrad is an archaeological site near Zaječar in East Serbia. The archaeologist and member of the Serbian Academy of Sciences and Arts, Dragoslav Srejšović, proved on the basis of his archaeological finds that this site is ancient *Felix Romuliana*, the place of birth of the Roman emperor Galerius (c. 250 – 311), where he built the palace dedicated to his mother Romula. The indirect evidence that this is really *Felix Romuliana* can be found also in the works of the following ancient writers: Lactantius, Sextus Aurelius Victor, Pseudo-Aurelius Victor, Eutropius, Ammianus Marcellinus and in the texts *Consularia Constantinopolitana* and *Excerpta Valesiana*, as also on an inscription from the place Thamugadi in Numidia.

